

Odabrani primjeri rimskih grobnih ara s područja Istre

Predrag Vuković

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad - UDK 726.825(497.5-3 - Istra)(091)“00/02”

21. veljače 1995.

Na području Istre pronađeni su i zastupljeni gotovo svi, u arheologiji i povijesti umjetnosti, poznati tipovi antičko-rimskih nadgrobni spomenika, što upućuje na pažnju posvećenu ritusu umrlog, kao i na praćenje i suživljenost s civilizacijsko-kulturnim i umjetničkim tokovima prije pretkršćanskoga svijeta. U ovom radu će se, bar djelomično, osvijetliti tamošnje rimske grobne are i njihove osnovne ikonografske i likovne značajke.

Teritorij sadašnje Republike Hrvatske koji obuhvaća dijelove nekdašnjeg rimskog carstva (Italska X regija, Dalmacija, Panonija) najvećim je dijelom neobrađena glede sustavnog ujedinjavanja pregleda ostataka rimske skulpture, premda je obalni pojas istočnog Jadrana bio vrlo dobro povezan i uključen u sredozemne kulturne i ekonomske tokove. Na tom području nalazimo izuzetno velik broj kamene rimske plastike, koja svojom kvalitetom nimalo ne zaostaje za općom razinom proizvodnje Rima.

Istra je rano pripojena rimskoj državi - najprije u sklopu provincije Ilirika, a od Augusta u okviru Desete regije - ali je relativno kasno kolonizirana: Colonia Iulia Pola nastala je u petom desetljeću I. stoljeća¹, a nakon nekoliko desetljeća nastala je i druga kolonija Parentinum². Time su određena dva agera koja će biti dominantna na području Istre. Odvojena od zaleđa masivom Ćićarije na sjeveru, Istra je kroz antičku povijest imala

Autor obrađuje reljefnu skulpturu na odabranim primjercima devet rimskih ara iz Istre nastalih u vremenskom razdoblju od I. do III. stoljeća. Are su obrađene kao sepulkralni spomenici, a njihove ikonografske sastavnice ukazuju na opće uvriježeni antički simbolički govor grobnih spomenika, dok klesarska obrada i likovno izražavanje upućuje većinom na regionalne majstorske radionice. Rimske are istarskog područja pokazuju široki raspon likovnog izraza od rustičnog karaktera do visoke i precizne obrade arhitektonike, reljefne skulpture i epigrafskih dijelova spomenika. Autor razlikuje dvije grupe ara: jedne iz Pule i okoline, druge iz unutrašnjosti sa središtem u Buzetu.

relativno miran tok života, zaštićena od ratova koji su se u povijesnim razdobljima vodili na potezu između Podunavlja i Sjeverne Italije. Moglo bi se reći kako je najveći jadranski poluotok uistinu i doslovno živio pax romana. Tamošnji život nije bio remećen sukobima i ratovima, pa su markomanski ratovi Marka Aurelija sredinom II. stoljeća bili povodom za veću zabrinutost i rezultirali obnavljanjem zapuštenih fortifikacija³. Smještena između Italije i sjeveroistočnih europskih provincija, Istra je također bila pošteđena i previranja u doba Kasnog carstva. Koliko god je ta zaštićenost omogućavala donekle miran život, toliko je utjecala i na relativno manji

¹ DEGRASSI, A., Il confine nordorientale dell'Italia romana, *Disertationes Bernenses*, I, 6, 1954, str. 60-64; datira osnutak Pule 42 do 41. g. pr. Kr. Noviju tezu vidi kod: FRASCHETTI, A., La Pietas di Cesare e la colonia di Pola, *Annali del seminario di studi del mondo classico, Archeologia e storia antica*, 5, 1983, str. 77-102, koji osnutak grada pomiče nekoliko godina unazad. Po njemu je grad osnovan nešto prije Cezarove smrti između 47. i 44. g. pr. Kr.

² DEGRASSI, A., n. d., str. 70-72.

³ MLAKAR, Š., Die Römer in Istrien, *Kulturno povijesni spomenici Istre*, 2, Pula, 1972, str. 17-18; B. MARUŠIĆ, *Kasnoantička i bizantska Pula, Kulturno povijesni spomenici Istre*, VI, Pula 1967.

protok kulturnih stečevina, što se odražavalo kao određena stalnost prihvaćenih modela i formi u umjetnosti.

U trijadi čovjek-život-smrt, koja nikada nije statična, već je u neprekidnoj permutaciji, nadgrobni spomenik ili obilježje u obliku sepulkralne skulpture temelji su čitanja odnosa među tim pojmovima. Čovjek naspram života i smrti predstavlja se kao sinteza svijeta, umanjeni model univerzuma, središte svijeta simbola. U antičkoj civilizaciji grob ili grobno mjesto, bio on humak ili neko drugo obilježje, uvijek predstavlja kuću i vezan je uz simbolizam brda, svete gore⁴, skloništa života. Grob označuje vječnost života u preobražaju, a skulptura na grobu prikaz je umrlog, njegov dvojnik, ali ne mora uvijek biti i njegov portret. Može biti simboličko lice, kao npr. sirena, genij ili životinja, poput lava, psa ili bika, no mogu biti prikazani predmeti u vezi sa životnim putem preminulog, uvijek ističući da je smrt zapravo život⁵: "mors janua vitae", smrt donosi život.

Na oznakama mjesta pokapanja i sepulkralnim oltarima najčešće dolazi do poistovjećivanja mrtve osobe s mitološkim značajkama, budući da se na tim spomenicima malokad javljaju likovi pokojnika. Na ovoj skupini grobnih spomenika bogove i mitološke osobe najčešće zamjenjuju prikazi životinja, biljaka i predmeta koji posredno upućuju na njih. Taj repertoar znakova može biti i u svrhu "realnog", tj. komemorativnog, odnoseći se na zanimanje, naklonosti i vjerovanja mrtve osobe.

Ara je sepulkralni spomenik kojem oblik potječe od povišenoga mjesta žrtvovanja, odnosno gorenja (lat. ardere), a kao *arasepulkri* znači lomaču, tj. mrtvački odar. Arom se najčešće nazivlje žrtvenik, dok je altaria uzvišeno mjesto na oltaru, gdje su se spaljivali dijelovi žrtve. U Grka i Rimljana glavni se žrtvenik nalazio obično ispred ulaza u hram, ali je bio podizan i na vrhuncima bregova, na trgovima, u kućama, a posebno značajno, i na grobovima. Ara se ukrašavala vijencima i vrpcama, a kadkad su na njoj ostavljali lubanje žrtvovanih životinja. Zato je Bucaria, odnosno buceros, goveđe lubanje s rogovima, bio čest dekorativni element na rimskim arhitektonskim spomenicima i žrtvenicima. *Arae et foci* je oznaka za kuću i kućište, dom i domovinu, što na sepulkralnoj razini znači vječno prebivalište. Stoga su are predstavljale grobne oltare ili žrtvenike za pokojnike, ukrašene reljefima i natpisima. Žrtvenik simbolizira mjesto i trenutak u kojem neko biće postaje sveto i stoga je dio grobnog kompleksa.

Are su obično bile od kamena u obliku jednostavna kubusa ili bloka, različitih dimenzija, jednostruko ili višestruko profiliranog postolja, s natpisnim poljem, profiliranom trabeacijom i istaknutom atikom. U pojednostima predstavljenim na arama izražena je stilaska i umjetnička komponenta pojedinoga spomenika, koja proizlazi iz vladajućeg ukusa, zahtijeva vremena i umijeća obrtničke radionice ili umjetnika.

Likovnost osnovnih tipova sepulkralnih spomenika - ara, stela, cipusa, grobnih edikula, sarkofaga - određuje njihova arhitektonika, zatim dekoracija: vegetabilno-florealnog ili geometrijskog podrijetla, prikazi životinja, sinkretičkih bića i ljudskih likova. Ovisno o vremenu, izvođaču i naručitelju, te općemu i lokalnomu htijenju, može se pratiti kako se formalni predlošci preobražavaju od strukturnih u dekorativne, odnosno ukoliko se zadržava naturalno podrijetlo ili prevladavaju ornamentalni sklopovi. Kod životinjskih i ljudskih likova isti se proces prati u zadržavanju ili gubljenju organskih i anatomskih svojstava. Također je važno uočavanje verizma ili dekorativne shematizacije, što otvara pitanje života predloška koji zna dugo trajati u umjetničkim i obrtničkim radionicama i otežava bliže određenje vremena nastanka spomenika.

U okviru sačuvanih rimskih sepulkralnih spomenika Istre are su zasebna cjelina. Osnovni oblik are sastoji se od razvedene baze, kubnog tijela, trabeacije koja se širi nagore, te atike s pulvinom⁶. Tijelo i atika ara reljefno su ukrašeni time da se na prednjoj stranici tijela vrlo često nalazi natpis, a na bočnim stranicama i atici reljefni ukrasi. Na do sada otkrivenim arama u obalnom pojasu istarskog poluotoka ne nalazimo prikaze ljudskog lika, a na onima iz unutrašnjosti (u potpunosti ili djelomično sačuvanim) uočavamo bogatiju i raznovrsniju reljefnu dekoraciju s vegetabilno-florealnim, životinjskim i ljudskim motivima, pa ih stoga možemo uvjetno podijeliti u ove dvije grupe.

Prvu grupu tvori manji broj ara s pulskog područja. Većina spomenika sepulkralne skulpture potječe iz istarskih antičkih gradova: Pule (Pola) i Poreča (Parentium), te njihove bliže okolice. Prema do sada poznatim nalazištima nadgrobni spomenika u Puli i okolici⁷, može se zaključiti kako je rimska Pula bila okružena nekropolama koje su pokrivala cijeli suburbij. Malo je otuda sačuvanih spomenika, a uglavnom su to are nastale u II. stoljeću. Na bočnim su stranicama tijela ukrašene reljefom, a na pulvinu motivom antitetično postavljenih florealnih i životinjskih likova.

⁴ Tu se iskazuje susret neba i zemlje, boravište bogova i svrha ljudskog uspeća; veza s božanstvom i povratak prapočelu, te simbol ljudske sudbine.

⁵ LAVEDAN, P., Dictionnaire illustré de la Mythologie et des Antiquités grecques et romaines, Paris, 1931, str. 659-664; AEPLI, E., Les Rêves et leur interprétation, Paris, 1951, str. 252.

⁶ Pulvinar je bila sveta postelja ili božja uzglavnica na koju se o obljetnici hrama polagalo poprje božanstva kako bi mu se prinobile žrtve ili upućivale molitve.

⁷ O mjestima nalaska nadgrobni spomenika nalazimo više podataka u Inscriptiones Italiae (dalje I. I.), Regio X, Fasciculus I, Pola et Nesactium, Roma, 1947, str. 46. To su epigrafski spomenici evidentirani do god. 1947. Neke nadgrobne spomenike i natpise objavio je MLAKAR, Š., Neki novi antikni nalazi u Istri, Jadranski zbornik II, Rijeka - Pula, 1962. Epigrafe skupljene od g. 1950. do 1960. objavili su Ana i Jaroslav Šešelj, Inscriptiones latinae quae in Jugoslavia inter annos 1950 et 1960 repertae et editae sunt, Situla 5, Ljubljana, 1963, str. 1-174.

1. Ara P. POLLENTIA GEMINA, 2. st.
Arheološki muzej Istre, Pula

2. Ara P. POLLENTIA GEMINA, lijeva
bočna stranica

3. Ara P. POLLENTIA GEMINA,
desna bočna stranica

Među uzornim spomenicima ističe se nadgrobna ara P. Pollentia Gemina⁸ (sl. 1). Sastoji se od četverodijelno razvedene baze, tijela kojem su stranice dvostruko uokvirene, trodijelnog gređa i reljefno obrađene atike s prednje strane (sl. 2). Na prednjoj je stranici tijela are uklesan natpis:

D(is) M(anibus)
P(ublio) POLLENTIO GEMINO
BIMO MENS(iorum) IX
DIER(u)M XXIIX POLLENTYS
HILARITAS PARENTE(e)
PASVERVNT

Na lijevoj bočnoj stranici prikazani su bradva i udica u plitku i potpuno pojednostavljenu reljefu. Na desnoj bočnoj stranici (sl. 3) središnji je oblik shematizirana sjekirica, a uz nju je postavljena kuka s drškom. Atika je ukrašena ornamentaliziranim biljnim oblicima u plitkom reljefu. Središnji dio atike zauzima heraldička

kompozicija dviju ukošenih vitica, a na krajevima su palmete u obliku akroterija.

Slijedeći primjer jest ara Titie Eutichie⁹ (sl. 4), kojoj je baza trostruko podijeljena i sužava se prema tijelu, ukrašena ornamentalnim nizom stiliziranih listova. Na prednjoj je stranici tijela natpis:

TITIA EVTICHIA
V(iva) FECIT SIBI ET
L(ucio) MAESIO
L(uci) F(ilio) MODESTO
FILIO ANN(or)um XVIII
VALERIAE VERAS
FIL(iae) ANN(or)um XVIII
L(ucio) MAESIO TARENTINO
FABRO PECTINAR(io)
CONIVGI DVLCESSIM(o)

Bočne stranice are nisu uokvirene, a na njima su u plitkom reljefu izrađeni predmeti: kliješta, češalj, bodež s remenom, simboli obrta, odnosno pokojnikovi predmeti. Opći fenomen sepulkralne umjetnosti, napose u provincijama, jest prikaz na grobnim spomenicima alata ili drugih predmeta korištenih za života¹⁰. Unutar trabeacije pojavljuju se nizovi ornamentaliziranih listova, čime se umanjuje arhitektoničnost are. Središnji dio pulvina tvore reljefni prikaz nasuprot postavljenih dupina, izrađenih u plićem reljefu, a iznad su vidljivi ostaci pojednostavljeni prikazanih školjki. Na gornjem dijelu spomenika koncentrirani su reljefni oblici sepulkranih simbola¹¹.

⁸ I. I. X/1, 355.

⁹ I. I. X/1, 174, pod navedenim brojem objavljena je slika are s dodatkom na pulvinu koji ne odgovara spomeniku.

¹⁰ BIANCHI BANDINELLI, R., Rome the Late Empire, Roman art AD 200 - 400, London, 1971, str. 113.

¹¹ Dupin je simbol preporoda, sveta životinja koja u pogrebnim obredima igra ulogu psihopompa, vezana uz mit o Dionizu i priču o Arionu. Školjka-ma su se kitili pokojnici i time uvodili u kozmološki princip, koji po uzoru na Mjesečeve mijene pretpostavlja rođenje, smrt i preporod.

4. Ara TITIE EUTICHIE, 2. st. Arheološki muzej Istre, Pula

5. Ara CAEPARIE CHRESIME, 2. st. Arheološki muzej Istre, Pula

Na obe are uočava se nesklad između precizne obrade i navedena razvođenja cjelokupnog volumena spomenika, nasuprot nevještom, pojednostavljenom i plošnom reljefu bočnih stranica. Prednje stranice spomenika are s reljefom na atici bolje su izrađene zato što su one bile uočljivije promatraču nego li bočne.

Na trećoj ari Caeparie Chresime¹² (sl. 5), reljefni prikaz nalazi se samo na atici, a bočne su stanice neuokvirene i bez reljefa. Natpis na prednjoj stranici:

D(is) M(anibus)
 CAEPARIAE CHRESIM(e)A
 ANN(orum) M XIII MENS(ium) XX DIER(um) IX
 CAEPARIA APHRODISIA
 MATER FILIAE DVLCESSIM(ae)
 V(ira) F(ecit)

Na vrhu are je ploha s pličim reljefom dviju ptica, prikazanih u nestabilnu položaju, u pokušaju leta. S objiju strana reljefne scene su plitke palmete u obliku reljefnih akroterija.

Drugoj grupi nadgrobnih ara, iz unutrašnjosti Istre, pripada ona iz Kostanjice¹³ (sl. 6) pokraj Buja. Na njoj susrećemo ljudski lik, a u ovom slučaju radi se o geniju smrti. Na bočnim su stranicama reljefni prikazi, dok je na prednjoj stranici natpis:

VINVL(liae) M F MARC(allae)
 LAVRIC(iae) VER(a)E A(nnorum) XXI
 LAVRIC(ius) CRET(us) P(ietissimis ?)
 V(irus) F(ecit) IN F(ronte) P(edes) XX IN AG(ro)
 P(edes) XXV

¹² GREGORUTTI, C., Archeografo Triestino, ser. II, IV, 1876-1877, str. 104; R. R. WEISSHÄUPL, Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts, IV, 1901, b. o. 198; I.I.X/I, 236.

¹³ DEGRASSI, A., Notizario archeologico, Atti e Memorie della Società istriana di Archeologia e Storia patria, Parenzo-Trieste, 1931, str. 378.; Inscriptiones Italiae, Volumen X, Regio X, Fasciculus III, Histria Septemionalis, Roma, 1936 (dalje I.I.X/III), 89.

Na lijevoj je stranici izrađen kantaros iz kojeg izlaze grane vinove loze s listovima i grozdovima. One u potpunosti ispunjavaju gornji dio plohe, prateći zadani okvir. S objiju strana posude vidljivi su ostaci reljefno prikazanih ptica komponiranih simetrično. Motiv je loze vezan uz misterij ponovna rođenja i spoznaje, te je biljni simbol besmrtnosti: nadovezuje se na Dionizijev kult. Reljef je plitak i plošan, ali bogat oblicima koji razvođe plohu.

Na desnoj bočnoj stranici reljefni je motiv genija smrti, golog dječaka koji se oslanja na baklju okrenutu nadolje. Genij s bakljom karakterističan je sepulkralni ikonografski motiv koji se pojavljuje na istarskim sarkofazima II. i III. stoljeća, dok ga na arama i cipusima nema, osim na ovome primjeru. Reljef genija vrlo je oštećen, ali je raspoznatljivo nerazmjerno i rustično oblikovanje lika, neskladno povezanih dijelova tijela. Krunište are omeđeno je valjkastim snopovima, na čijim su prednjim stranama plitki reljefi glave Meduze. Lijevo je lice bolje očuvano, a desno je gotovo potpuno uništeno, no vidljivi su izbuljene, okruglaste oči, plosnat nos, zadebljali obrazi, napućena manja usta, naglašene linearne izrade. Meduza se na ovom grobnu spomeniku pojavljuje kao čuvar i zaštitnik mjesta pokopa¹⁴. Ara se može datirati u drugu polovicu 2. stoljeća, a po motivima bočnih stranica, izradi reljefa i razvodnjenju volumena razlikuje se od ara iz pulskog područja i vidljivo pod jačim je utjecajem akvilejskoga kruga. Utjecaj akvilejskih umjetničkih djela i zanatskih radionica najvidljiviji je na području Bužeštine. Unutrašnjost Istre obiluje arheološkim lokalitetima od pretpovijesti do srednjeg vijeka, ali ono nije prikladno tretirano u stručnoj literaturi. Poznato je kako austrougarska i talijanska arheološka i povijesna znanost nisu dovoljno pažnje posvećivale ovom predjelima sjeverne i srednje Istre. Brojni, najčešće sporadični nalazi kamenih spomenika iz antičkog razdoblja sakupljeni su potkraj prošlog i početkom ovoga stoljeća. O antičkoj Bužeštini i gradu Piquentumu (Buzet) te njegovim stanovnicima govori u svojoj "Geografiji" Klaudije Ptolomej, a taj podatak utvrđuje naseljenost grada i srednje Istre u doba završnih borbi Rimljana i Histra¹⁵. T. Mommsen smatra kako je Buzet, tj. antički Piquentum, bio smješten prema Roču, blizu sela Rim i crkve

Sv. Maura, gdje je nađeno obilje rimskih natpisa¹⁶. Brojni ukrasni kameni spomenici klasične likovne forme, zavjetni žrtvenici, sepulkralni spomenici itd. većinom su nađeni na Fontani u Buzetu. Najvećim dijelom oni potječu iz I. i II. stoljeća, vremena najvećeg uspona ovoga kraja. Ostali lokaliteti na kojima su pronađeni sepulkralni spomenici oko Buzeta su Nugla, Butonega, Veli Mlun, Dobrova, Selca, Sorčega. Uz Piquentum, drugo veće središte na području Bužeštine bio je Rotium (Roč), koji se pod tim imenom spominje tek u zapisima iz 6. stoljeća, ali se može pretpostaviti da je tako nazivan i u razdoblju rane antike¹⁷. Buzet i Roč najvjerojatnije su pripadali tršćanskom ageru.

Utjecaj akvilejskoga kruga ponajbolje označuje ara nađena na Fontani u Buzetu¹⁸ (sl. 7). Budući da na njoj

6. Grobna ara, 2. st. dvorište škole, Kostanjica

14. U grčkoj mitologiji jedna od triju sestara Gorgona; kojima je obličje bilo toliko grozno da bi se okamenio tko bi ih god pogledao. Meduzi je glavu otkinuo Perzej, ali joj se mrtvoj očuvala moć da skamenjuje. U ovom slučaju Meduza čuva i brani grobno mjesto od svakoga nedobrohotnog čovjeka ili zle sile.

15. JURKIĆ-GIRARDI, V., Antički spomenici na području Bužeštine, Buzetski zbornik, I, 9, 1976, str. 92-93.

16. MOMSEN, T., Corpus Inscriptiorum Latinorum, auxilio et auctoritate Academiae Litteratorum regiae Borussicae editum, V, Berlin, 1872, Pola, 1877, str. 44.

17. O Roču se govori u uvodnom dijelu I.I.X/III, kao i u poglavlju Rotium u istom izdanju, str. 60.

18. JURKIĆ, V., Antički spomenici na području Bužeštine, str. 98; ista: Monumenti romani sul territorio di Pinquente e di Rozzo, Građe i rasprave, VIII, Pula, 1979, str. 18-20.

8. Grobna ara, 2. st. detalj, pulvin s prikazima meduza i grifona, Zavičajni muzej Buzeštine, Buzet

7. Grobna ara, 2. st. Zavičajni muzej Buzeštine, Buzet

nema natpisa, teško je reći je li uvezena nedovršena iz Akvileje¹⁹ ili je proizvod domaće, buzetske radionice, koja je radila spomenike prema akvilejskim predlošcima s kraja I. i početka II. stoljeća. Ovo drugo je veća mogućnost, budući da primjere sličnih likovnih značajki nalazimo i među drugim tipovima sepulkralnih spomenika. U ovom je primjeru riječ o spomeniku visoke kvalitete izuzetno bogate reljefne dekoracije. Baze se sužava prema tijelu i ukrašena je tordiranom užastom trakom, stiliziranim palmetama i astragalom. Na bočnim su stranicama tijela are reljefi ženskih likova. Trabeacija je dvostruko razvedena, s ukrasom listova palme i astragalom, (mnogo plošniji i geometriziranije izvedenih od onih na bazi spomenika). Trabeacija se širi nagore i izlazi u prostor, završavajući uvučenim pulvinom koji omeđuju valjkasti snopovi s glavama Meduze, između kojih je reljefni prikaz kantarosa i simetrično nasuprot postavljenih grifona. Za grifone, kao i za Meduze, značajno je plitko linearno klesanje (sl. 8).

Reljefi ženskih likova na bočnim stranicama najčešće se prepoznaju kao Flora i Nímfa²⁰ (sl. 9 i 10), ali bi

¹⁹ FAVERETTO, I., *Sculture nonfinite e botteghe di Scultura ad Aquileia*, Venetia II, Padova, 1970, str. 127-131.

²⁰ SCRINARI, V. S. M., *Sculture Romane di Aquileia*, Roma, 1972, str. 128, sl. 364-367, o ukrašavanju bočnih stranica ara na akvilejskom području.

9. Grobna ara, 2. st. lik Flore na bočnoj stranici, Zavičajni muzej Buzeštine, Buzet

ženski likovi mogli biti i alegorije godišnjih doba, odnosno životne dobi pokojnika, koja su prikazivana kao mlade djevojke što nose plodove. Bogovi i božanstva prirode i poljodjelstva zauzimaju važno mjesto u ikonografskom repertoaru grobne skulpture, jer predstavljaju obnavljajući karakter prirode koja sugerira nestajanje i ponovno rađanje, tj. život, smrt i uskrsnuće. Ni jedan narod nije toliko vezan uz moć što odiše iz tla kao Rimljani, kao i za magične radnje u razna godišnja doba koje simboliziraju ritam života. Flora i Nimfe prate umrlog na putu do otoka posvećenih ili blagoslovljenih.

Na lijevoj bočnoj stranici prikaz je ženskog lika s posudom u kojoj je cvijeće. Lik je sabijenog donjeg dijela tijela, prsa i ramena se šire, a nerazmjerno velika glava prenaplašenih ekspresivnih očiju zakrenuta u poluprofil. Lik je u stavu kontraposta, izveden vrlo nespretno, s deformiranim dijelovima tijela. Ramena i ruke uvećani su u odnosu na donji dio tijela i glavu. Draperija je klesana pojednostavljeno i linearno, posuda je s cvijećem uvećana, a cvjetovi su potpuno geometrizirani. Lik ispruženom rukom dodiruje manju životinju, vjerojatno psa, osovljenog na stražnje noge.

Reljef desne bočne stranice vrlo je oštećen tako da su razabirljivi obrisi i pojedini detalji. Stav lika i interpretacija slični su akvilejskim spomenicima, posebno na

ari Albiusa Vitalisa²¹. Zenski lik Nimfe prikazan je nag, obavijen draperijom u slobodnom toku i zamahu, dok u desnoj ruci drži klas, predimenziniran u odnosu na cijelu kompoziciju. Lik je izveden sabijeno i stiješnjeno, u nespretnom kontrapostu. Obrada je plićeg reljefa

10. Grobna ara, 2. st. lik Nimfe na bočnoj stranici, Zavičajni muzej Buzeštine, Buzet

21. SCRINARI, V. S. M., n. d., str. 129, sl. 270.

11. Ara s prikazom Nimfe, 2. st. Zavičajni muzej Buzeštine, Buzet

linearna kao i na liku flore. Draperija koja obavija lik slobodno je interpretirana, neovisna o anatomiji i prostoru, gotovo kaligrafskih odlika.

Cjelokupni je spomenik relativno visoke kvalitativne razine, određen bogatom dekoracijom i figuralnim prikazima, što sve upućuje na flavijejsko razdoblje. Postoji određeni nerazmjer u kvaliteti obrade dekorativnih motiva, nasuprot izvedbi likova kod kojih su vidljive rustičnost i nespretnost u izvedbi i kompoziciji. Stoga se datacija ovog spomenika pomiče u odnosu na pretpostavljene prvotne predloške, tj. vjerojatno je nastao kasnije, u prvoj polovici II. stoljeća.

Visoku kvalitativnu razinu radionica koje su kontinuirano djelovale od I. do III. stoljeća na buzetskom

području potvrđuju i dijelovi sepulkralnih ara nađenih na mjestu Fontana u Buzetu. Očuvana je prednja stranica are s prikazom Nimfe koja drži klas žita²² (sl. 11). Kameni je blok vrlo oštećen, kao i sam reljef. Djelomično je očuvan dvostruko profiliran okvir stranice koji završava polukružno, zatvarajući konkavnu pseudoedikulu s likom Nimfe. Nimfa je prikazana u višem reljefu, stojeći na postamentu, u kontrapostu. Položajem tijela i ruku bliska je liku na ari Petilie Iuste iz Akvileje²³, nastale u II. stoljeću, ali je likovni predložak mnogo stariji i nalazimo ga na prikazu Nimfe na oltaru Vicomagistra iz Augustova hrama²⁴. Na prikazu Nimfe iz Buzeta vidljiv je pokušaj oprostora lika i izdvajanje u odnosu na plohu.

Na mjestu Fontana pronađeni su i ulomci ara s prikazima psa i bika, životinjama vezanim uz funeralno i zagrobno. Prvotna mitska funkcija psa, koja se posvuda potvrđuje, jest uloga psihopompa, čovjekova vodiča kroz noć smrti, pošto mu je pratiocem bio kroz dan života. Od Anubisa do Kerbera, preko Thota, Hekate i Hermesa posudio je svoju glavu svim velikim vodičima duša. Bik omogućava pristup najuzvišenijim duhovnom i besmrtnom životu. Bik je najčešće lunarna životinja posvećena noći, pogrebno božanstvo povezano s novim rođenjima, ali i simbol plodnosti.

Sačuvana stranica baze are s likom psa (sl. 12), kojemu su uništeni glava i veći dio prednjih nogu, izvedena je u relativno plitkom reljefu. Životinja je prikazana u profilu, oslonjena na zadnje noge, uvis ukošena tijela. Tijelo je modelirano anatomski precizno, ističući mišićje i kutove nogu, u propinjućem i skokovitom položaju tijela. Riječ je o izuzetno kvalitetnom radu, napete obrisne linije, koja proizlazi iz položaja psa u skoku, naglašenih osnovnih oblika i detalja mišićja. Naturalistički prikaz životinje upućuje na I. stoljeće kao doba nastanka.

12. Dio are s prikazom psa, 1/2. st. Zavičajni muzej Buzeštine, Buzet

²² JURKIĆ-GIRARDI, V., n. d., (Monumenti romani), str. 20.

²³ SCRINARI, V. S. M., n. d., str. 135, sl. 288a.

²⁴ STRONG, E., La scultura Romana da Augusto a Constantino, Firenze, 1923, str. 382, sl. 228.

13. Dio are s prikazom bika, 1/2. st. Zavičajni muzej Buzeštine, Buzet

Sličan je pristup vidljiv na djelu baze grobne are s prikazom bika (sl. 13). Ploha je stranice dvostruko uokvirena, a unutar nje reljef je bika prikazanog u koračaju, pognute i zakrenute glave. Životinja stoji na ravnoj bazi koja sugerira tlo. Prelazak iz profila tijela prema glavi riješen je udubljenjem na vratnom dijelu. Bikovo je tijelo snažno, oblikovano u napetim plohama, nasuprot grivi oko glave koja je izrađena u obliku pramenova, paralelnih i zaobljenih ureza. Položajem nogu i glave prizor izražava aktivnost i dinamiku s usmjerenim kretanjem prema naprijed. Kipar je prostor izrazio gradacijom reljefa. Ovaj se rad također može datirati u I. stoljeće²⁵. Sigurnost obrisne linije, preciznost detalja, poznavanje anatomije i uočavanje pokreta, sposobnost postizanja dubine, čvrstoća kompozicije, govori o izuzetno kvalitetnom radu, koji ostavlja veristički dojam, a pripada akvilejskomu krugu.

Dio stranice baze are s prikazom životinja u dva registra (sl. 14) pokazuje mnogo rustičnije značajke. Spomenik je djelomično sačuvan; u donjem registru prikazan je vepar, a u gornjem zec i stilizirano stablo. Reljef je pojednostavljeno isklesan iz plohe, plitak je i

14. Dio are s prikazima divlje svinje i zeca, 2/3. st. Zavičajni muzej Buzeštine, Buzet

²⁵ SCRINARI, V. S. M., n. d., str. 127, o prikazima životinja na akvilejskim arama.

plošan, grube i rustične obrade s naglaskom na bitno i karakteristično, bez elaboracije detalja. Spomenik pripada vremenu II. do III. stoljeća, a vjerojatno je izrađen u nekoj manjoj lokalnoj radionici.

Navedeni primjeri potvrđuju postojanje dviju grupa istarskih grobnih ara: one iz obalnog pojasa i one u unutrašnjosti. Kod spomenika Pule i okolice vidljiva je jednostavnija arhitektonika, skromnije su dekorirane florealno-vegetabilnim i ornamentalnim ukrasom, ne pojavljuje se ljudski lik, već samo likovi stiliziranih životinja i predmeta. Druga je grupa ara iz unutrašnjosti sa središtem u Buzetu. Kod njih su prisutni prizori sa životinjskim i ljudskim likovima, arhitektonika je ara složenije raščlambe, a dekorativni su elementi izuzetno bogati i precizno klesani. Radovi prve grupe gotovo su sigurno djela domaćih radionica, kod kojih predložak seže dalje u prošlost i malo se mijenja, dok su are druge grupe manjim dijelom uvezene iz akvilejskih radionica, a dijelom izrađene u domaćim radionicama pod utjecajem akvilejskih predložaka.

Ōvdje je važno istaknuti odnos uvezenih radova i djela lokalne proizvodnje, budući da importirana djela najčešće sadrže izraženije klasične motive i oblikovanje koje odstupa od uobičajene domaće produkcije. Postoji i druga grupa uvezenih radova koji dolaze iz većih i značajnijih radionica provincijskih središta; oni nisu do kraja završeni, već bivaju doradjeni (bilo da se radi o uklesavanju natpisa ili reljefnih prikaza) u lokalnim radionicama.

Ne postoji jedinstvo lako prepoznatljive "rimске umjetnosti", pa tako ni skulpture, već se mora reći kako postoji veliki broj izražaja koji istodobno sadrže i opće i pojedinačno. Množina izraza je bitno određenje rimske umjetnosti: postoji opće likovno naslijeđe, a širenjem se uključuju komponente raznih lokalnih središta umjetnosti, koja su istodobno rimska sadašnjost i baština. Pojam "rimska umjetnost" stvara se na osnovi širokoga spektra svih umjetničkih izraza koje upoznaje ili koje je naslijedio Rim, obuhvativši ih svojom državom. Tme se ostvaruje različitost jedinstva rimske umjetnosti, a posebno skulpture.

Predrag Vuković

SELECTED EXAMPLES OF ROMAN SEPULCHRAL ARAE IN ISTRIA

On the territory of Roman Histria one can find almost all types of sepulchral sculpture known in archeology and art history, a fact testifying to the care given to burial rites. It is the aim of this paper to throw more light on the Roman arae in Istria, where they form a separate group of sepulchral monuments, and stress their basic iconographic and artistic characteristics.

The ara is a sepulchral object in the form of a cube-shaped stone altar found on all elevated spots and places of sacrifice (where offerings were burned). They consist of an elaborated base, cubic body with a conical trabeation and an attic with pulvinus. The body and attic are usually decorated with reliefs often bearing an inscription at the front, with sculptures in relief on the sides and attic.

On the arae surviving along the coast of Istria there are no representations of human figures. On the other hand, those located in the hinterland are marked by richer and more varied relief ornamentation including floreal-vegetable motifs and animal and human figures. On this basis the author divides the surviving arae of Istria into two groups: a smaller group located in the coastal Pula area, and the other located inland in the Buzet area and influenced by the workshops of Aquileia.

The author stresses the difference between imported items and those of local origin. These artifacts are contrasted: the imports tend to be more classical in motifs and shape. However, one group of imported items came from some larger and better known workshops located in provincial centres; they were not completely finished, receiving the final touches (carved inscriptions or reliefs) in the local workshops. The 9 arae presented in this paper show a certain regularity of modelling and artistic expression corresponding to characteristics commonly found in Roman sepulchral sculpture.